
Rowan Williams⁹

Népvándorlás okozta válságok Európában

Peter Gatrell: *The Unsettling of Europe: The Great Migration, 1945 to the Present*, (*Felbolydult Európa: A nagy migráció, 1945-től napjainkig*, Allen Lane, 2019, 576 oldal) című könyvének recenziója

A migrációról folytatott politikai eszmecserék nagy része kényszeresen visszakanyarodik ahhoz az állításhoz, hogy egyfajta apokaliptikus rendellenességet jelent az utóbbi években azoknak a bevándorlóknak az igencsak szembetűnő és hatalmas száma, akik európai országokba próbálnak bejutni. Az igaz, hogy a pusztá számokat nézve, világszerte csúcsokat mutat a különböző okokból otthonuk elhagyására kényszerülő emberekről szóló statisztika – sokan országon belül hagyják el lakhelyüket, mint például Dél-Szudánban, a pártfrakciók között régóta zajló erőszakcselekmények és kegyetlenkedések miatt. Peter Gatrell alapos kutatásokra épülő, jól dokumentált szemléjének egyik legfontosabb hozadéka azonban abban van, hogy emlékezteti az olvasót a lakhelyelhagyásnak és a mozgásnak azokra a szintjeire, amelyek megszokottak és elterjedtek voltak Európa-szerte viszonylag nem is olyan régen.

Válásszunk csak taláalomra egy számadatot: Kelet-Németországnak közvetlenül a háború utáni időszakban (1945–49) több mint négy-millió német nemzetiségű embert kellett felszívnia, akiket Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról, Romániából és még más helyekről űztek el – ez az új állam egész népességének körülbelül egynegyedével egyenértékű (képzeljük el a mai Magyarországot, amint több mint kétmillió állampolgár érkezésével nézne

---

9 Rowan Williams teológus és költő. A *New Statesman* folyóirat számára ír könyvbemutató recenziókat.

szembe). Kicsivel később, az 1950-es években a gyarmatok felszámolásának hanyatt-homlok zajló folyamata során gyarmati telepesek és hivatalnokok százezrei „tértek vissza” Európába (némelyek ténylegesen a gyarmatokon születtek). Például, több mint negyedmillióan jöttek vissza Hollandiába 1949 és 1960 között, miután Indonézia után elnyerte függetlenségét. A lakóhelyelhagyás és a kitelepítés leggyakoribb és legdrámaibb példái Európában közvetlenül a háború utáni érában eshettek meg (amikor épp 70 évvel ezelőtt megalapították a Christian Aid segélyszervezetet, a hangsúly inkább a szárazföldi Európa, semmint a „fejlődő” világ menekültjeinek szorult helyzetén volt), Gatrell azonban a változékonyság szabályszerűségének krónikáját írja meg, amely azóta is feltartóztat-hatatlanul zajlik az európai népesség körében. Az elmúlt közel egy évtized égető problémái nem pusztán felvillanások a képernyőn, hanem egy megszakítás nélküli dráma újabb felvonását jelentik. Szégyenteljesnek és tragikusnak nem pusztán a nyers statisztikák nevezhetők, hanem az európai kormányok szembetűnő kudarca, hogy bármit tanuljanak a történetből.

Gatrell, aki történelemszervező és Manchesteri Egyetemen, a lehető legszélesebb értelemben kezeli a migráció fogalmát, hogy szemléltesse: lehetetlen egyetlen „migránsválsággá” redukálni a nemzetközi mobilitás körüli problémákat. Az elűzetés és az áttelepítés háború utáni traumái mellett ott volt számos nyugati kormány erőfeszítése is, hogy külföldről toborozzon munkát, mivel égető szükség volt a szétzilált gazdaságok újjáépítésére.

Ez nemcsak az ún. Windrush-nemzedéket¹⁰ foglalta magába az Egyesült Királyságban – amellyel akkor és nemrégiben is botrányosan bántak –, hanem a Németországhoz és Svédországhoz hasonló országok kezdeményezéseit is, hogy Dél-Európából és Törökországból vonzzanak be munkaerőt.

---

10 Nagy-Britanniába települt nemzetközösségi bevándorlók és azok leszármazottai nemzedékének elnevezése. Eredetileg az Empire Windrush nevű személyszállító hajót hívták így, amely Jamaicából Londonba szállított gyarmati bevándorlókat 1948-ban.

Eközben a kommunista blokkban a szovjet kormány által erőltetett nagyszabású belső népvándorlás zajlott hasonló okokból, a Varsói Szerződés többi tagállamában pedig hasonló stratégiákat fejlesztettek ki egy valójában erőltetett városiasítás végrehajtásához. Keresztül-kasul a kontinensen – és ideológiai határokon át – a kormányok nyomást és ösztönzést gyakoroltak az emberekre, hogy új helyekre költözzenek, és ez együtt járt egyfajta lovagias hozzáállással a bevándorlók jólétét illetően azok megérkezésekor.

A háború utáni migrációnak legalább három ága választható szét Gatrell leírása alapján. Voltak olyanok, akik otthonuk elhagyására kényszerültek, akár végső fenyegetettség és erőszak, akár szándékos (rendszerint nacionalizmus által befolyásolt) kormányzati intézkedések miatt. Ott voltak a „visszatérők” csoportjai, akik különböző államok gyarmati projektjeit vezényelték. S végül ott volt a munkaerő, amelyet szándékosan toboroztak a gazdasági növekedésre éhes kormányok, amelyek előszeretettel kovácsoltak előnyt a lehetőségek – gyengébb gazdaságokat jellemző – hiányából; ez utóbbiak nemegyszer örömmel üdvözölték annak esélyét, hogy munkavállalókat exportáljanak, akiknek az átutalása támogatják majd a szegény helyi közösségeket.

A fent említett csoportok egy dolog osztoztak: mindannyian szembesültek a befogadó lakosság ellenségességével. Ennek történelmi szakasznak a kezdete óta a legtöbb észak-európai ország a migránsokról szóló szokásos történetektől volt hangos, mi szerint kizsákmányolják az ellátórendszert, társadalmi feszültséget keltenek, betegségek és bűnözés terjednek a nyomokban és így tovább. A mozgásukat elősegítő vagy lehetővé tevő kormányok kevés következetes elképzeléssel rendelkeztek azzal kapcsolatban, hogy a hazátlan emberek sajátos igényeit kezeljék vagy intelligensen válaszokat adjanak ezekre, illetve arra a sürgető feladatra, hogy megbízható közösségek új típusait építsék ki, ahol a bevándorlók és az ottlakók osztoznak a szükségletekben és a feladatokban.

Gatrell idézi James Hollifield politológust az Európában az 1980-as évek végére megjelenő „liberális paradoxszal” kapcsolatban: az üzlet olcsó és mozgatható munkaerőt akar,

a választók nem akarnak másokkal osztozni jóléti juttatásaikon. A politikusoknak mindkét felet többé-kevésbé elégedetten kell tartani – ami, legalább az Egyesült Királyságban – azt jelenti, hogy a társadalomban egyszerre van jelen a nem őshonos közösségekkel szembeni ellenségesség azokkal a hallgatólagos feltételezésekkel, hogy a kiszolgáltatott munkaerő tárházaként állnak rendelkezésre az ide született lakosság kényelmének fenntartásához. E kettő keveréke nem túl épületes.

A nyilvános vitákba gyakran jól beleillik, amikor megalkotjuk a méltó / méltatlan szegény sztereotípiát egy bevándorlóhoz kapcsolódó változatát – itt a „valódi” menekült a törekvő „gazdasági bevándorlóval”, vagy legrosszabb esetben a „jóléti turistával” állítható szembe. Gatrell könyvének bármely olvasója – amennyiben megkísértené e könnyed modell – igencsak nehezen értene vele egyet a későbbiekben az itt ajánlott árnyalt elemzés és aprólékos részletek fényében.

Vitathatatlan a végkövetkeztetés, mi szerint „a kormányok legalább annyira lehetővé tették a migrációt, mint amennyire dolgoztak a megfékezésén” – mivel a migrációt rendszeresen úgy tekintették, mint a gazdaságélénkítés egy szükséges formáját egy törekvő nemzetállam esetében. Amikor a bevándorlókat okolják a gazdasági hanyatlásért, a helyi munkanélküliségért vagy a közszolgáltatásokra nehezedő tarthatatlan nyomásért, ez az a – kiszámítható – pont, ahol az akadálytalan növekedés ígérete elmaradt a várakozásoktól, és a kormánynak kezelnie kell az általános családottságot és neheztelést, amelyet kényelmesen át lehet hárítani az „idegenekre”.

A könyv egyik fő erőssége, hogy Gatrell állhatatosan figyel maguknak a bevándorlóknak a hangjára, nemcsak a szociológiai kutatásokban feljegyzett módon, hanem ahogy ez írásokban, színművekben vagy filmekben megjelenik. Van egy szívzaggató elmélkedés arról, hogy a visszatérő bevándorló kétszeresen idegen – ez egy 1984-es jugoszláv filmben kristályosodik ki, amely egy külföldön dolgozó férfiről szól, aki egy rövid látogatás erejéig hazatér falujába, és talál egy pár férficsizmát a lakásajtó előtt.

Azt gondolja, hogy szeretője lett a feleségének, de valójában a csizma a már felnőtt fiáé, akit éveken át nem látott. Így sok elbeszélésben a 22-es csapdája-szerű helyzetek villannak fel, amelyekbe a bevándorlók bármelyik fajtája belekerülhet.

A „beilleszkedés” miatti nyomás megterhelheti a hosszú távú kapcsolatokat a származási országban (amelybe, mint sokan még remélik, visszatérnek, ha másért nem, hogy eltemessék őket); de az etnikai közösségi szervezetek sokak számára mentőövet jelentő gyakorlati és érzelmi összetartása olyan értelmezést nyer, hogy makacsul visszautasítják a beolvadást. A rövid távon itt dolgozó bevándorló munkást a fogadó ország kínálta társadalmi előnyök alkalmi kihasználójának tekinthetik; a hosszú távú letelepedést és a teljes állampolgári státuszt pedig azért nehezményezik, mert felhívul általa a nemzeti identitás. A szakképzett és a kevésbé képzett bevándorlókat egyaránt megbélyegzik, mivel elveszik a helyben születettek munkáját.

Figyelemreméltó, hogy milyen sok bevándorlónak sikerül ténylegesen dűlőre jutnia a sztereotípiák és akadályok kuszaságában, és biztos helyet találni egy új társadalomban. Az összkép azonban nem túl vigasztaló, és az általánosított negatív szófordulatok továbbra is előkerülnek az itt megvitatott fogadó országok egész sora esetében, függetlenül a szigorú elemzéstől.

***

A könyv szerényen fogalmazza meg végkövetkeztetéseit, amelyek leginkább arról szólnak, hogy mennyire kell észben tartanunk és felismernünk, amikor becsapnak bennünket a klisék, amelyeket olyan hatékonyan leplez le a Gatrell által összegezett kutatás. Fel kell idéznünk a bevándorlók (nem utolsósorban a meghívott bevándorlók) szerepét, amelyet a háború utáni gazdasági újjáépítésben töltöttek be Európa-szerte. Arányérzékre van szükségünk az Európán kívülről érkező menekültek számát illetően, akik ténylegesen egyáltalán Európa határai közelébe jönnek; egy jordániainak vagy tanzániainak megbocsáthatnánk, amikor keserűen mosolyognak az érkezők száma miatti lázas aggodalmunk láttán. Tudatában

kell lennünk annak, hogy az utóbbi évtizedekben a modern nemzetállam szükségletei miként hoztak létre nyomást a bevándorlási folyamat mindkét végén – a garmatosítás és a birodalom kora utáni politikának és az abbéli vágyaknak, hogy egy elképzelt etnikai tisztaságot biztosítsunk az új nemzetekben, valamint a nemzeti integritás felhígulása miatti félelemnek a nagymúltú nemzetek esetében. Továbbá meg kell tanulnunk, hogy türelmesebbek legyünk a bevándorlók irányában, amikor örökölt identitásának megéléséről van szó, miközben kezeskednünk kell arról, hogy a befogadó országban meglegyen polgári jelenlétük és jogosultságaik. Sok tudós még egy ötödik történelmi tanulságot is hozzátenne – nevezetesen, hogy az európai újkor két hatalmas „migrációs” jelenséggel kezdődött, bár ritkán bátorítanak bennünket arra, hogy így nevezzük őket: az európai emberek más kontinensekre költözésével – telepesként, majd végül uralkodóként, illetve afrikaiak millióinak hontalanná válásával az Atlanti-óceánon folyó rabszolgakereskedelem következtében. A jelenlegi problémák értelmüket veszítik a mély homályba vesző háttér nélkül, amelyről oly gyakran hajlamosak vagyunk megfeledkezni.

Mindezek a leckék elég világosan szólnak, de nem nehéz elképzelni a döntéshozót, aki veszélyesnek tartja őket; hogyan lehetne ezeknek a jelentős meglátásoknak bármelyikét is közölni egy gyanakvó népeiséggel és egy vészmadár médiakultúrával? Továbbá milyen sajátos választási lehetőségek állnak nyitva a kormányok előtt? A meztelen igazság az, hogy mindaddig, amíg a háború továbbra is fennáll, amíg a globális kapitalizmus olesó és mozgatható munkaerőt igényel, és amíg a nemzetállamok egyidejűleg képzelik identitásukat szilárdnak és mélyen sebezhetőnek, addig a bevándorlók részei lesznek az összképnek és ennek arányában jut nekik ki a szenvedésből.

Ez nem kifogás arra, hogy nem tettük meg, ami megtehető a legszörnyűbb igazságtalanságok elkerülése érdekében. Globális piac ide vagy oda, halaszthatatlanul fontos elem a képben annak szükségessége, hogy jobban érvényre jussanak munkavállalói jogok nem-

zetközi előírásai; ennek biztosítása mérhetetlenül erős érdekek elleni csatát jelent, de ez elengedhetetlen a hosszú távú stabilitás érdekében. A befogadó társadalmakon belül messze egyértelműbbnek kellene lennie annak az útnak, ami az állampolgári életben való teljes részvételhez vezet – természetesen ebbe beletartozik a felelősség, hogy adózás útján támogassák a befogadó ország jóléti ellátási rendszerét, amely pont viszont kívánatossá tenné, hogy jobban fizetett állásokat kapjanak a bevándorlók.

Ezt azonban nem szabadna egy mereven alkalmazott „asszimilációs modell függvényévé tenni, érzékeny figyelemmel kell lenni azon módok iránt, ahogy a migráns közösségek kifejezik igényeiket, illetve fel kell ismerni, hogy kevesen vannak olyanok, ha egyáltalán akad valaki, aki a jelentéssel bíró rendszerekből és a támogatási hálózatokból való kiszakadást választja. Ez maga után von némi gondos és intelligens tanulást azzal kapcsolatban, hogy miként működnek a kívülről érkezettek szimbólumrendszerei; Gatrell néhány igen éles szemű megfigyelést tesz a muszlim nők ruhája körüli vitás kérdéseket és azt az összetett motivációt illetően, amely befolyásolhatja az erről szóló döntéseket a különböző közösségekben. Ezeknek a bonyodalomnak egy része reflektorfénybe kerül egy törökországi asszonynak, Ebrunak a tapasztalatáról szóló beszámolóban. Ebru válófélben van önkényeskedő férjétől, de felismeri, hogy ha ebben a folyamatban elhagyja a hidzsábot, akkor önző, nyugatiasodott nő színében fogja feltüntetni magát. (Nyugati szemmel nézve) paradox módon a személyes egyenjogúságáért vívott küzdelmében igényli a hagyományos muszlim közösség szilárdságát és tekintélyét.

A befogadó országok népségének két fontos dologra van szüksége: lehetőségekre, hogy helyi szinten biztonságos környezetben építsenek ki kapcsolatot a jövevényekkel és az „idegenekkel”; továbbá egy végső „biztonságos környezetre”, amely a jóléti ellátás állandó és biztonságos rendszere, ahol nem tekintik a bevándorlók jelenlétét további fenyegetésnek a biztos fogódzók szűkülő kínálatára.

Az uralkodó politikai légkörben ez túl nagy kérdésnek bizonyul. Végső elkötelezettséget tétel fel, ahol a nemzeti vagy kulturális szolidaritást egy tágabb emberi szolidaritás keretén belül szemléljük – ez olyasmi, ami napjainkban erősen megkérdőjelezhető. Érdemes megjegyezni, hogy azok között a szervezetek között, amelyeket Gatrell említ, mint amelyek a kormányokat rendszeresen elszámoltatni akarják kudarcaikért a migránsválság kezelését illetően, olyan egyházi szervezetek vannak, mint az Egyházak Világtanácsa. Igaz, hogy az egyházakat ismételtten bevonják nacionalista projektekbe, és hogy az alulról szerveződő vallásos közösségek közösségi vezetőiktől és képviselőiktől nagyon eltérően gondolkodhatnak. De meg kell adni, hogy általánosságban az egyházi testületektől érkező nyomás – még újabban Görögországban is, ahol sokan konzervatívabbnak gondolták volna a hierarchiát – a nagylelkűbb és méltányos intézkedések érdekében történt, olyan szilárd meggyőződések alapján, amelyek az egyetemes szolidaritásról és a kiszolgáltatott embereknek nyújtott biztonság erkölcsi prioritásáról szólnak.

Ezzel nem pusztán azt állítjuk, hogy az egyházaknak többet lehet a javukra írni, mint a kormányoknak vagy akár a nem kormányzati szervezeteknek (NGO-knak), hanem ez felveti annak központi kérdését, hogy miként tartjuk életben az emberi jólét összefonódó jellegéről szóló narratívát, miközben egyre fokozódik a nyomás, hogy érdekeinket másokétól elkülönítve lássuk, vagy éppen mások kárára megvédjük őket. Jó gyakorlati okai vannak annak, hogy ezt komolyan vegyük: Szíria, Dél-Szudán vagy akár Mexikó jóléte kihatással van más országok jólétére, közel és távol egyaránt. A migrációval kapcsolatos újabb aggodalmak megmutatják, hogy milyen mértékben vált a világot mindenütt érintő problémává, amelyre semmiféle pusztán helyi – főként nem tisztán nemzeti – intézkedés nem kínálhat megoldást. De hogy ehhez meglegyen a szükséges reformok véghezviteléhez kellő képzelőerő, és hogy elég türelemmel rendelkezünk, a lehető legtöbb erőforrásunk kell legyen, amikor az emberi közösség egészéről alkotott látomás lebeg a szemünk előtt.

Egyfajta fontos előrelépést jelent, amit Gatrell ír a bevándorlói tapasztalatokra épülő múzeumok megjelenéséről és olyan projektekről, amelyek bevándorló művészeknek és íróknak adnak teret. A *The Jungle (A Dzsungel)* című dráma 2018-as londoni előadása, amely a calais-i tábor néhány történetét szövi egybe, migráns színészek – szakemberek és laikusok – tudására alapozva, megmutatta, hogy mit lehet elérni. Mint oly sok esetben, a képzelőerő – és az áttörés másvalaki szokatlan perspektívája felé – a politikai bölcsesség kezdete és egy olyan politika megalapozása, amely többről szól, mint problémák ide-odatologatásáról és új szereplők (rendszerint az áldozatok) hibázatásáról.

Gatrell nagy gonddal megírt munkája segít bennünket abban, hogy ezt a problémakört úgy szemléljük, mint amely néhány sokkal általánosabb kérdést is megvilágít mai életmódunkkal kapcsolatban. Kevés olvasó fogja ezeknek az általánosabb kérdéseknek az égető szükségességét alábecsülni a vonzerő nélküli szépirodalom és az előítéletes kutya-fütytpolitika¹¹ korában.

(The New Statesman)

Prue Leith

Sütimester bíróként csak annyit mondhatok, hogy nem a süteménytől híznak az angolok

---

Amire szükségünk van: több sport az iskolában, a helyes étkezésre való tudatosabb ránevelés és nagyszabású egészségkampány

A jó hír az, hogy Theresa May felhagyott azzal a fenyegetéssel, mi szerint beszünteti a mindenkinek járó ingyenes iskolai ebédet. Ezért hálával tartozunk Istennek (és a mi-

¹¹ Az angol nyelvű országokban a kódolt, rejtett jelentést is hordozó, bujtogató beszédet kutya-fütyt-politikának (dog-whistle politics) emlegetik. A szó eredetileg az angolban olyan magas frekvenciájú sipokra utal, amelyet az ember nem, de a kutyák képesek meghallani.

niszterelnöknek). Az iskolai ebédek jelentik a legnagyobb fegyvert az elhízottság elleni küzdelmünkben. Az Egyesült Királyság – ahol a lakosság negyede elhízott – a hatodik az OECD-országok nagyszabású versenyében. Az a tény, hogy a legkövérebb nemzetek közül hat ország (az Egyesült Államok, Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, Írország és az Egyesült Királyság) angolszász, elárul valamit étkezési kultúráinkról. Sajnálatos azonban, hogy még Japán és Dél-Korea, a legkarcsúbb nemzetek is gyorsan híznak indultak a hamburger- és sültkrumplievéstől. Mit lehet tenni? Egyetlen országban sincs annyi bátorság, hogy betiltsa a „műkajakát”, ahogy azt kábítószerekkel tették. Talán majd egy napon eljutunk odáig. Valamennyien tudjuk, hogy az NHS (National Health Service), a brit egészségügyi szolgáltató milliárdokat költ étkezéssel kapcsolatos betegségekre, de tudtuk-e, hogy a brit kórházakban a leggyakoribbá váló műtétek az amputációk, amelyeknek körülbelül a felét a cukorbetegség okozza? Megengedhetjük magunknak az elhízottság luxusát? A súlyosan elhízott emberek általában kevésbé aktívak, és következésképpen kevesebbet is adóznak. Az ország államkincstárának jelentett teher mellett éppolyan fontos az szomorú tény, hogy átlagosan boldogtalanabbak és rövidebb ideig élnek, mint vékonyabb embertársaik.

Mindez szörnyű nehéz helyzetet eredményez. Lehetne úgy érvelnünk – és feltételezem, hogy zárt ajtók mögött a kormányzati statisztikusok kénytelenek is –, hogy az elhízottsággal ténylegesen pénzt takarítunk meg, mert ha mindannyian egészségesekek maradnánk, tovább élnénk, és többet kerülnénk az országnak nyugdíj és időskori ellátás szempontjából. De még ha ez igaz is, meg kellene kísérelnünk gondoskodni arról, hogy hosszú és egészséges életet éljünk, ne pedig rövidet, amit alig győzünk szusszal. Tehát mi a teendő? Szinte mindenki tudja a választ: több testmozgás; több alkalom a főzésre iskolai keretek közt; ránevelés a helyes étkezésre; egyértelműbb jelölések a címkéken; magasabb adók kivetése az egészségtelen éte-